

Оригиналан научни рад
УДК: 75.041.5(497.11)”17”
COBISS.SR-ID 27094025

ПОРТРЕТИ САВЕ ТЕКЕЛИЈЕ И ЊЕГОВЕ ПОРОДИЦЕ

ДЕЈАН М. ТУБИЋ¹

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У ПРИШТИНИ
КОСОВСКА МИТРОВИЦА

АПСТРАКТ: Током XVIII века српска уметност у оквирима Хабзбуршке монархије доживљава велико отварање према западноевропској култури. Нови уметнички садржаји у оквирима српске културе иницирани су утицајима који су долазили из римокатоличког окружења. Један од значајних иновативних садржаја представља појава портретског сликарства. У оквиру тог сликарског жанра портрети породице Поповић-Текелија имају запажено место у српском сликарству XVIII века. У контексту стилске карактерологије портрети чланова породице Текелија припадају естетски хетерогеном „прелазном стилу”. Српска уметност током XVIII века реализује различите тематске, иконографске и стилске ликовне садржаје блиске за-

1. dejantuba64@gmail.com

падноевропској култури барока. У таквим околностима српска црква је морала да сачува одређен ниво традиционалног и неосредњовековног, како се не би значајније удаљила од ортодоксне духовности. Натуралистички тачно представљен портрет у српском сликарству неминовно је водио удаљавању од византијских програма и канона. Портрети породице Текелија из XVIII века потврђују потребу за барокизацијом српског сликарства. Ти портрети сведоци једног културолошког тренутка, илуструју процес европеизације српског сликарства и формирања грађанског и племићког сталежа. Најзначајнија фигура у галерији портрета породице Текелија је Сава Текелија. Велики српски добротвор Сава Текелија представља парадигматичну личност у свеопштој морфогенези српског национа. Живео је у периоду развоја српске барокне, рококо и неокласицистичке уметности. Портрети Саве Текелије и његове породице илуструју културну и уметничку карактерологију времена у коме су настајали.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: сликарство, портрет, породица Текелија, барок, рококо, неокласицизам

Барок је епоха која доноси радикалне резове и новине у континуитету српске уметности. Нове културолошке, професионалне, социјалне околности у којима се нашао српски народ северно од Саве и Дунава у XVIII веку иницирали су појаву нове естетске стварности. Та уметност је у стилској морфогенези дефинисана као српски барок. Међутим, српски барок, поред хронолошког кашњења од једног века, носио је битно различиту карактерологију од италијанског и западноевропског барока. То је разлог за новим терминолошким одређењем које је захтевало коришћене различитих синтагми као што су нпр. српски барок или православни барок.

Један од битних доприноса епохе барока је појава нових тема и мотива до тада непознатих српском сликарству. Непостојање логичне морфогенезе српске уметности наметало је изостанак многих хронолошких паралела са западноевропском уметношћу. Ренесансно - барокни концепт портретске уметности у српској култури није реал

лизован све до XVIII века. Српско барокно сликарства у XVIII веку омогућило је појаву ренесансно-барокно-рокајног концепта у представи портрета. Одбацује се схематско представљање људског лика сликаног према већ постојећим правилима. Портрети породице Текелија уводе ренесанси принцип индивидуализације личности. Сваки портрет је носио властиту аутономност ликовног, настајао је као засебна слика не тежећи досезању хомогене естетске епохе.

Сава Текелија је био велики љубитељ и поштовалац уметности. Његова породица је припадала племићком сталежу и једна је од најугледнијих српских породица у Угарској у XVIII и XIX веку. Виђењу представници породице су мецене и дародавци. Сава Текелија је свом отачеству оставио, између осталог, и велику галерију портрета који су данас посебно значајни за разумевање тадашње уметности и српског барокног сликарства.

Тежњу за ренесансним универзализмом и генијалношћу Сава Текелија је потврђивао и својом потребом за конкретним стваралаштвом у оквирима ликовних уметности. Сликарством се није бавио професионално, међутим познат је његов цртачки опус. У својој аутобиографији Сава Текелија наводи име професора Валтера код кога је учио сликарство. Наглашава да је учио “[...] рисовати фигуре и ландшафте код Шмуцера, директора академије, медорезца, *kupferstecher* [...]” (Текелија С. 1966, 64-65). О првом Текелијином професору Валтеру данас се не зна готово ништа, међутим о бакрорезцу Јакоб Шмуцеру (*Schmutzer, Jakob Mathias*) се зна да је био директор Бакрорезачке академије у периоду од 1766. до 1772. и Бакрорезачке школе од 1772. до 1811. у Бечу (Васић. П. 1977, 251-258) О ликовном стваралаштву Саве Текелије, историчарка уметности и кустоскиња Галерије Матице српске Милена Врбашки закључује да његово дело тек треба да буде теоријски размотрено. Врбашки говори о Текелијином цртежу тушем и пером под називом Првог маја дворски саветник није код куће. Ти цртежи Саве Текелије, који се налазе у колекцији Јоце Вујића,² имају елементе политичке карикатуре и настали су педесетак година пре таквих цртежа Димитрија Аврамовића. У том контек-

сту потребно је нагласити значај улоге Саве Текелије чињеницом да његови цртежи антиципирају појаву српске уметничке карикатуре. Такође, треба поменути и две свеске са цртежима Саве Текелије који су пропраћени коментарима на француском језику.

Портрети чланова породице Текелија настају у периоду који траје стотинак година. Настали су као репрезентативни портрети који представљају породицу Текелија као припаднике тадашњег високог српског и средњеевропског грађанства. Парадност портрета породице Текелија указује на њихово живо ангажовање у социјалним и општекултуролошким дешавањима тадашње Хабзбуршке монархије. Са тим портретима настаје период непосреднијег продирања естетике профаног сликарства у српску црквену уметност. Теоријско разматрање и стилска анализа портрета породице Текелија потврђују тежњу тадашњег српског сликарства за трансформацијом од зографске предстве ка модерној неокласицистичкој визуализацији представљеног.

Појава раног портретског сликарства у српској уметности везује се за период средњег века. Портрети српске властеле и владара су најчешће ктиторске представе. И поред тежње да се истакне извесна индивидуална карактерологија ти портрети су идеализовани, шематски представљени у маниру фреско живописа српског средњовековља и естетике византине. Такве естетско-стилске тежње у представљању портрета задржале су се и у турском периоду и трајале су све до појаве српског барокног портрета.

Портрети породице Текелија отворили су једну нову епоху у српском сликарству. Значајни су у морфогенези у којој су се превазилазиле средњовековне, неовизантијске и зографске представе портретисаног. Са тим портретима постављен је фундамент на коме ће се реализовати модерни нововековни концепт портрета. Сава Текелија је 1843. тестаментом поконио једанаест портрета чланова своје по-

2. О колекцији Јоце Вујића: (Шелмић, Л, Кусовац, Н., Миљковић, Љ. 1989.)

родице. Ти портрети су прво чувани у Текелијануму у Пешти, касније су премештени у Матицу српску.

Иницијални почетак нове епохе у развоју српског нововековног и барокног сликарства представља портрет Јована Поповића Текелије из 1716. (Foršković, A. 1985) Портрет је близак ликовној поетици српског барокног црквеног сликарства. Анализа представљене форме и типске физиономије јасно указују на присутност последњих импулса зграфског сликарства које ће се у блиској будућности окренути концептима западноеропске визуелне представе.

Репрод. 1. Непознати аутор, Јован Поповић Текелија,
1716, уље на платну, 85 x 66 цм. ГМС, Нови Сад

Портрет Јована Поповића наглашава његов сталешки ниво. Портретисани је представљен у најрепрезентативној одећи која, заједно са инсигнијама, наглашава његов ауторитет и положај у тадашњем хабзбуршком грађанском друштву. Парадни рокајно-барокни порт-

рет Јована Текелије представљен је са богатим инсигнијама. На његовим грудима насликан је златни ланац цара Јосифа са медаљоном на коме је лик цара. На грудима Јована Текелије појаљује се и медаљон са ликом Петра Великог, који му је вероватно додељен између 1710–1713. Данас се са сигурношћу не може говорити о аутору тог портрета. Историчарка уметности Олга Микић износи мишљење да је аутор портрета Јована Текелије украјински сликар. Портретисани је представљен као ауторитативни војсковођа, који у десној руци држи буздован, а левом војничку сабљу. Снага и енергичност портретисаног дата је његовим положајем тела и достојанственим држањем.

Портрети породице Текелија настају у дугом периоду од једног века. Критичко разматрање ликовности тих слика указује на све стилске трансформације које су се догодиле у оквирима грађанског сликарства те епохе. Након срењовековног, у маниру српске византине, идеализованог портрета, у фрушкогорским манастирима се појавила барокизована представа портрета. Портрет Јована Поповића (Репродукција 1.) настаје као синтеза барокног стилизованог црквеног портрета и покушаја да се дефинишу одређене индивидуалне карактеристике портретисаног. Непознати сликар на портрету Јована Поповића покушава да волуминозно представи фигуру. Посебну пажњу посвећује форми главе на којој тонским нијансама и наглашавањем валерских вредности даје чисту геометријски тачну јајолику сферичност.

Портрет Еуфросине Текелије супруге Јована Поповића из 1730. насликан је седам година пре Жефаровићевог живописа у Бођанима. Ако се прихвати мишљење Мирослава Тимотијевића да је српско барокно сликарство рођено 1737. са бођанским живописом,³ портрет Еуфросине Текелије припадао би маниризму или позној ренесанси.

3. Мирослав Тимотијевић износи мишљење да се са живописом у цркви Ваведена у манастиру Бођани јавља српско барокно сликарство. Живопис је започет 1735, а завршен 1737. О томе: (Тимотијевић, М. 1990)

У случају трагања за хронолошким паралелама са кретањима у европском сликарству Еуфросинин портрет је време рококоа. Међутим, суштински најреалиније је сагледати портрет Роксанде Поповић у контексту аутономне морфогенезе српске уметности. Трагање за стилским или хронолошким аналогијама са европским сликарством је готово илузорно. Портрету Еуфросине Роксанде Текелије припада запажно место у морфогенеолошким дешавањима српског сликарства и као такав завређује потребу за стилском валоризацијом у оквирима националне историје уметности.

Репрод. 2. Непознати аутор: Еуфросина (Роксанда) Текелија, око 1730. уље на платну, 75 x 60 cm, ГМС Нови Сад

Портрет носи многе интересантне садржаје, између осталог представља један од најстаријих женских портрета у српској уметности. Припада категорији аристократског грађанског портрета. Са Еуфросиновог грађанског костима може се тумачити женска мода одевања у Хабзбуршкој монархији XVIII века. Костим потврђује еманципацију жене у ондашњем грађанском друштву Срба. Портрет Еуфросине је битна илустрација тадашњег времена, новог статуса и ауторитета жене.

Еуфросина, прабаба Саве Текелије, припадала је времену у коме је друштво средње Европе и даље било патријархално. Две тадашње царице, аустирјска и руска, по Србе тада без сумње значајне личности, утицале су на еманципацију жене. Битне помаке који су се дешавали на пољу јачања феминистичких права потврђује и појава великог броја тадашњих женских портрета.

Сликар Стефан Тенецки је у ликовној теорији перципиран као сликар који је српској култури оставио први натуралистички ауто-портрет. Рафинирано и фактографски тачно је на своја платна преносио тадашње естетске норме у уметности. Тенецки је био познавалац сликарског заната и један је од најзначајнијих српских портретиста XVIII века. Као веома популаран и цењен портретиста Тенецки је био један од најплоднијих банатских сликара друге половине XVIII века.

Репрод. 3. Стефан Тенецки: Ранко Текелија, 1740–1750.
уље на платну, 67 x 55 cm, ГМС Нови Сад

Међу битнијим наручиоцима портрета код Тенецког били су и чланови породице Текелија. Тенецки је насликао неколико значајних портрета породице Текелије. На једном од тих портрета је пред-

стављен Ранко Текелија. Портрет је настао током шесте деценије XIX века и припада групи тадашњих парадних портрета. Представљену форму Тенецки слика чврсто и волуминозно са рафинираним осећајем за материјализацију декоративних детаља.

Супруга Ранка Текелије била је Алка Рашковић. Њен портрет има запажено место у галерији породице Текелије. На основу високих естетских вредности ликовног наратива и зналачке и тачне материјализације портрет Алке Текелије из 1716. је најближи тадашњим дешавањима у западноевропској уметности. Бранка Кулић истиче да је то један од најлепших портрета српске уметности XVIII века (Кулић, Б. 2013). Поред несумњиво драгоценог запажања историчарке уметности Бранке Кулић о високим уметничким вредностима о портрету Алке Текелије, треба истаћи да је то вероватно и најстарији профани женски портрет у српској уметности.

Репрод. 4. Аутор непознат: Алојзија (Алка) Текелија, супруга Ранка Текелије, око 1716. уље на платну, 88 x 67 cm, ГМС Нови Сад

Компаративна стилска анализа портрета Алке Текелије са нпр. портретом Еуфросине Текелије указује да је аутор Еуфросиновог портрета, и ако настао петнаестак година касније, недовољно познавао савремене тенденције које су владале у западноевропској уметности.

Портрет Алке је непосредно продукт барокно-рокајних тежњи са почетка XVIII века. Дуборезна декорација комодe на којој је Алка наслонила десну руку урађена је у маниру рокајне декорације са богато профилисаном волутом.

Репрод. 5. Аутор непознат: Петар Текелија, уље на платну, 74 x 97 цм, Српска православна општина, Будимпешта

Петар Текелија је рођен у Араду, био је син арадског оберкапетана Ранка Текелије и Алојзије Алке и стриц Саве Текелије. Петар је запамћен као велики Србин и верник српске православне цркве (Микић, О. 1965, 117). Војну службу почиње у аустријској војсци, након чега са оцем одлази у Русију. У руској војсци постиже запажене успехе, више пута је одликован. Хроничар га описује као високог и лепог човека, ауторитативног и поносног држања. Царица Катарина II одликује га генералским чином. Сама царица Катарина је наглашавала његову портретску сличност са царем Петром Великим. Једном приликом је у граду Херсону захтевала од својих сликара да портретишу Петра Текелију. Тај портрет је однесен у Санкт Петербург у царску галерију, данашњи Ермитаж. Сачувано је неколико портрета Петра Текелије, од којих је најзначајнији онај урађен у техници уља на

платну, данас у власништву Српске православне општине у Будимпешти (Микић, О. 1965, 117).

Један од сачуваних портрета је и бакрорезни отисак у књизи Саве Текелије *DISERTATIO IURIDICA DE CAUSA, ET FINECIVITATIS*, објављеној у Пешти 1786 (Denis, P. 1951, 223). У овалном медаљону дата је парадна представа Петра Текелије окружена богатим хералдичким симболима. Петар Текелија је обучен у руску униформу фелдмаршала украшену лентама. На грудима се налазе три значајна руска орде-на Св. Ђорђа, Св. Ане и Александра Невског.

Репрод. 6 и 7. Ant. Tischler: Петар Текелија, бакрорезни лист (1 В), 11 x 18 цм.

Портрет Петра Текелије у докторској дисертаци Саве Текелије, 1786.

Стефан Тенецки је оставио још један значајан портрет породице Текелија. То је портрет Павла Текелије `сина Ранка и Алке Текелије. Павле је имао успешну војну каријеру, нажалост, након рата за аустријско наслеђе умире 1749. Портрет Павла Текелије је насликан рутински без потребе за ликовно-визуелним експериментисањем. На слици је присутан барокни кијаро-скуро и снажнија акцетуација цр-

вене боје. Павле је представљен у маниру тадашњег репрезентативног барокно-класицистичког портрета.

Репрод. 8. Стефан Тенецки: Павле Текелија, око 1749. уље на платну, 64 x 56 cm, ГМС Нови Сад

Ауторство портрета Лазара Текелије, брата Петра Текелије, такође се приписује Стефану Тенецком. Лазар Текелија у десној руци држи папирни документ, указујући на одређен битан момент у његовој биографији. Таквим детаљима Тенецки уводи у српско портретско сликарство елементе жанра.

Стефан Тенецки слика и портрет Јована Текелије, аустријског официра и оца Саве Текелије. Портрет је урађен у маниру осталих портрета Тенецког насталих тог периода.

Марта Текелија је мајка Савина и синовица митрополита Павла Ненадовића. По мишљењу Олге Микић из 1965. слика је рад непознатог аутора, док се у новијој литератури као аутор појављује Јаков Орфелин. Према периодизацији Мирослава Тимотијевића, сликар Јаков Орфелин припада касном српском бароку. За разлику од старијих барокних српских сликара Јаков Орфелин се формирао без утицаја зографског сликарства и без прихватања утицаја украјинског барока. Јаков Орфелин је био школован сликар, студирао је на бечкој бакрорезачкој академији код Јакоба Шмуцера (Тимотијевић, М. 1990, 114). И поред званичне периодизације и убрајања Јакова Орфелина у границе барокног сликарства, његово стваралаштво се у пот-

пуности приближило принципима неокласицизма и рокајне уметности. Такав став потврђује и портрет Марте Текелије.

Репрод. 9. Стефан Тенецки: Лазар Текелија, око 1773. уље на платну, 79,5 x 61 cm, ГМС Нови Сад

Други представник, српског касног барока Теодор Илић Чешљар, такође слика један значајан портрет породице Текелија портрет Алојзије Алке Путник, сестре Саве Текелија.

За разлику од других чланова породице данас се зна за више портрета на којима је представљен Сава Текелија. Сава Текелија је био један од првих српских школованих интелектуалаца. Свестрано образован исказивао је потребу за ренесансним универзализмом. Сава је показивао интересовање за деловањем у оквирима различитих културних сфера. Био је један од највећих српских добротвора и дародаваца који је тежио и глобалном подизању српске културе на ниво средњеевропских земаља. Сава је свом отачеству 1840. оставио своју колекцију породичних портрета, на којој ће се у будућности даље развијати музеолошка култура Срба северно од Саве и Дунава.

Као индивидуа Сава Текелија носио је генијалност свестраног хуманисте. По вокацији је био правник, међутим, зна се да је био и полиглот, његова докторска дисертација писана је и одбрањена на латинском језику (Текелија, С. 2011). Ценио је и проучавао музику и био извођач на флаути. У српској књижевности је оставио значајан

траг својим „Мемоарима”. Поред несумњивог доприноса у оквирима националне књижевности Текелијини „Мемоари“ представљају и значајно сведочанство о културолошким приликама његовог доба.

Репрод. 10. Стефан Тенецки:
Јован Текелија, око 1770.
уље на платну, 66 x 48 cm

Репрод. 11. Јаков Орфелин:
Марта Текелија, пре
1791. уље на платну, 60 x
50 cm, ГМС Нови Сад

Сава Текелија је био велики филантроп и космополит: Поред борбе за свој српски национ истакао се и својим залагањем и финансијском подршком упућеном припадницима других народа. Читавог живота Сава Текелија се залагао за права Срба у Угарској. Посебно се истиче његова борба за подизање образовања српског становништва на виши ниво. Суоснивач је првих српских просветних институција,

чиме завређује да се његова улога ревалоризује и у историјату српске педагогије.

Репрод. 12. Теодор Илић Чешљар: Алоџија (Алка) Путник, 1783–1790. уље на платну, 62 x 46 cm, ГМС Нови Сад

Током XVIII века у Угарској је био популаран француски плес манует. Сава Текелија је свој таленат потврдио и у сфери уметничког плеса, важио је за једног од најбољих играча мануета свог доба. У својим Мемоарима је записао како је у Будиму на балу под маскама одиграо са грофицом Хадик манует „по најлепшем начину француских танцајстора“. Плесни виртуозитет грофице Хадик и Саве прикуо је пажњу свих присутних (Текелија, С. 1966).

Репрод. 13. Аутор непознат (Георгије Тенецки): Млади Сава Текелија, око 1785. уље на платну, 49,7 x 38,5 cm, ГМС Нови Сад

Најстарија ликовна представа Саве Текелије у српској ликовној уметности присутна је више од два и по века. То је портрет Саве Текелије као младића из 1785. до данас са сигурношћу не атрибуисаног аутора. Одређени испитивачи проналазе аргументацију да је највероватније аутор Савиног портрета Георгије Тенецки.

Млади Сава Текелија је дат у овалном формату. Одевен је у тадашњи грађански костим више средње класе. Лице је емотивно оживљено једним благим осмехом који је израз тадашњег просветитељског сентиментализма. На портрету Младог Саве Текелије, а касније и на одређеним другим портретима присутна је тежња да се портретисани представи као просветитељ. На портрету се исчитавају одређени идејно-филозофски ставови, портретисани свом народу исказује одређене моралне принципе. Портрет младог Саве Текелије настаје у време Француске буржоаске револуције у коме француско и европско друштво осцилују између републике и монархије. На Савином портрету је присутна и идеја предромантичарске интелектуалне револуције.

Репрод. 14. Јанош Донат Даниел: Сава Теклија, 1808, уље на платну, Музеј српске православне епархије Будимске, Сентандреја

Портрет Саве Текелије мађарског сликара Јоноша Доната Даниела⁴ из 1808. је мање познат српској јавности. Сава Текелија је одевен

у парадној одећи са богатом лентом на којој су два ордена. Фигура је дата у амбијенту пасторалног пејзажа. На тој слици Јанош Донат потврђује своје познавање европског сликарства. Портрет Текелије је натуралистички тачан, пикторалност слике је узведена на високом нивоу, достижући вредности тадашњих најзначајнијих европских портретиста. Однос светлости и валерског нијансирања на слици припада традицији средњеевропске барокне и неокласичне представе портрета.

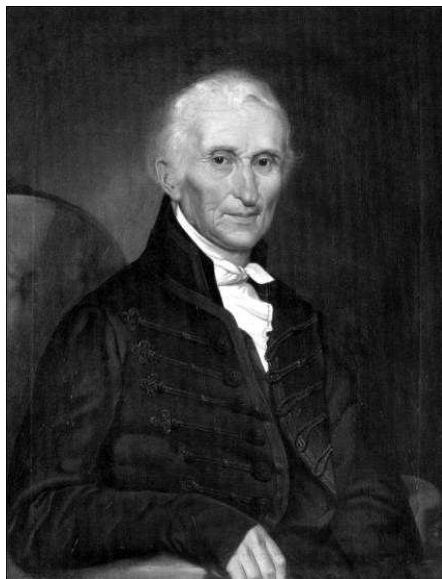
Репрод. 15. Насловна страна
Српског народног листа
бр. 25, 1835

Портрет Саве Текелије појављује се и на насловној страни Српског народног листа бр. 25. из 1835. Тиме се Сава Текелија потврђује као харизматична фигура која припада пантеону српских великана.

Савремена визуелна рецепција лика Саве Текелије, насликана у техници уља на платну, је рад Јована Поповића из 1847. Поповић је

4. Јанош Донат Даниел (Donát János Dániel, 1744 - 1830). Мађарски сликар рођен у Немачкој. Основну и средњу школу завршио у Прагу. У опатији Мариенстерн (Немачка) учи цртање. Академију лепих уметности у Бечу уписује 1766. у којој усавршава сликање портрета и пејзажа. По завршетку студија настанио се у Бечу. Сликао је портрете краљевског пара и аристократије у природној величини. Слика и религиозне теме. Његов портрет портрет Јосифа II у природној величини из 1781. године налази се у колекцији музеја Лувр.

један од најзначајнијих српских бидермајерских портретиста који је успео да створи довољно ауторитативну представу Саве Текелије која ће се у будућности много пута репродуковати у српској уметности.

Репрод. 16. Јован Поповић: Сава Текелија, 1847.

Обележавајући стогодишњицу рођења Саве Текелије Матица српска је 1861. наручила репрезентативни парадни портрет код мађарског сликара Мора Тана.⁵ Портрет Саве Текелије је великог формата, сама фигура је дата у природниј величини. Разлог такве монументализације портрета је тежња да се представи комплексна улога Саве Текелије у историјату конституисања и очувања српског националног идентитета. Парадна, ауторитативна представа портретисаног садржи елементе који припадају домену тадашњег ангажованог сликарства. Текелија је одевен у угарско богато украшено одело више класе. На скупој плавој тканини појављују се златни вез. Око појаса

је раскошни сребрни појас. Фигура је огрнута бордо огртачем са крзном. На ногама се појављују полудубоке црне чизме са мамузама. У левој руци држи сабљу, док је десном ослоњен на сто, прекривен драперијом на којој је грб породице Текелија. Лево од њега, на фотељи се налази самуров калпак са перјаницом. Поред тих племићких обележја, Текелија је окружен и другим статусним симболима. Тенова представа Саве Текелије намењена је за комуникацију са српском и европском јавношћу. Српском народу је нудила високи естетски доживљај медија сликарства, као и програм буђења и јачања националних и патриотских идеја. Фигура Саве Текелије дата је у раскошном барокном ентеријеру уређеном у маниру тадашње моде средњевропске буржоазије. Са леве стране фигуре представљен је прозор кроз који се види зграда Текелијанума. Мор Танова натуралистички тачна визуализација на портретима Саве Текелије данас нам омогућава да имамо готово фотографски тачну представу фигуре и портрета Саве Текелије. Монументалност слике наглашена је и раскошним рамом који је визуелно наглашавао ауторитативност портретисаног као националног хероја, заштитника и амбасадора српског народа у круговима европске аристократије.

5. Мађарски сликар Мор Тан рођен је у данашњој Војводини у Старом Бечеју 1828, умро у Трсту 1899. Потомак је племићке породице и запажен сликар у тадашњој Хабзбуршкој монархији. Гимназију је похађао у Калочу, у Пешти је завршио филозофију и права. Учио је код мађарског сликара Миклоша Барабаша. Техником акварела бележи значајне епизоде из Мађарске револуције. Након револуције одлази у Беч на студије сликарства где је учио од немачког сликара Карла Рала. Усавршава се у Паризу, Риму, Фиренци и Трсту. Године 1860. враћа се у Пешту као један од водећих мађарских сликара. Фокус свог стваралаштва ставља на догађаје из мађарске историје. Сликао је и многе портрете својих савременика широм тадашње Европе. У то време настаје и портрет Саве Текелије из Галерије Матице Српске. Стилско-естетска карактерологија Тановог сликарства припада академском реализму са елементима неокласицистичког сликарства и утицајима италијанског сликарства. Треба поменути и то, да је у оквирима развоја српског сликарства, поред портрета Саве Текелије значајна и његова слика *Убиство Карађорђа*.

Репрод. 17. Мор Тан: Сава Текелија, 1861. уље на платну,
236 x 160 cm, ГМС Нови Сад

Литографски портрет Саве Текелије аустријског сликара и литографа Јозефа Крихубера послужиће у будућности као матрица по којој ће се умножавати портрет Саве Текелије. Једну од копија Крихуберове литографије урадио је и Анастас Јовановић. Крихубер је значајан и литографској галерији знаменитих Срба. (Краут, В. 1985, 136). Први српски фотограф и литограф Анастас Јовановић је аутор много пута, у српским медијима, репродукованог портрета Саве Текелије.⁶

Репрод. 18. Анастас Јовановић: Сава Текелија, литографија, 1850.

Скулпторални портрет у српској култури јавља се веома касно у задњим деценијама XIX века. Те је један од разлога да данас постоји само неколико скулпторалних портрета Саве Текелије. Сви ти портрети су настали након његове смрти. Испред зграде Матице српске налази се портретска биста Саве Текелије рад академског скулптора Јована Солдатовића из 1976. Солдатовић је дипломирао на Академији ликовних уметности у Београду и неко време био сарадник Томе Росандића. Припада категорији најцењенијих српских вајара. Портрет Саве Текелије припада традицији реализма, међутим Солдатовић у скулпторални портрет Саве Текелије уноси и модерничке тенденције карактеристичне за естетику његовог стваралачког опуса. Познате су две варијанте Солдатовићеве бисте Јована Текелије (Репродукције 19 и 29).

6. О сарадњи и релацијама између Крихубера и Јовановића писао је Павле Васић: (Васић, П. 1962, 82-84).

Репрод. 19 и 20. Јован Солдатовић: Сава Текелија,
два одливка у бронзи, 1976.

У главном холу зграде Текелијанума налази се и још једна биста
Саве Текелије.

Репрод. 21 и 22. Аутор непознат: Сава Текелија, бронза,
Зграда Текелијанума, Арад

На фасади између другог и трећег спрата зграде Текелијанум у
Пешти постављена су три рељефа изливена у част Саве Текелије и
оснивања Текелијанума. Рељефи су изливени у бронзи у техници ду-

боког рељефа. Фигуре које представљају Саву Текелију условно је могуће ставити у категорију портретске уметности. Портрети Текелије су идеализовани и поред чињенице да је постојала тежња да се досегне одређена индивидуална карактерологија физиономије лица.

Репрод. 23. Улична фасада зграде Текелијанума са бронзаним рељефима

Репродукција 24.

Бронзани рељефи на уличној фасади Текелијанума пре свега су историјско-културолошког садржаја. Ликовном нарацијом рељефи приказују најзначајније тренутке из историјата зграде и саме институције. Припадају традицији академски обликованих форми у домену рељефне скулптуре са елементима блиским ренесансној рељефној уметности.

Репродукција 25.

На првом рељефу (Репродукција 24.) приказан је црквени и политички конгрес одржан у Темишвару 1790. године. На том рељефу представљен је тренутак када Сава Текелија говори борећи се за остварење црквених права српског народа.

Други рељеф (Репродукција 25.) представља оснивање Токолијанума. Одабран је тренутак када Сава Текелија у присуству својих суграђана и представника цркве уводи ученике и студенте питомце у новоподигнути дом.

Трећи рељеф (Репродукција 26.) приказује свечано отварање нове зграде Текелијанума 1907. године. Портерт Саве Текелије дат је као скулптурално попресе. Глава српског добротвора је крунисана ловоровим венцем.

Репродукција 26.

Литература:

- Миљковић, Јб. (1989) Збирка Јоце Вујића: каталог слика, скулптура и цртежа, Београд.
- Шелмић Ј. (2002) (Милошевић Е, Живанов Д.), Галерија Матице српске, Нови Сад.
- Тимотијевић, М. (1990) Српско барокно сликарство, Београд 1990.
- Кулић, Б. (2013). Уметност XVIII века у колекцији Галерије Матице српске, Београд-Нови Сад, 2013.
- Микић, О. (1965) Портрети Срба XVIII века, Нови Сад.
- Denis, P. (1951) A Magyar rezmeszes toortenete, Budapest 1951.
- Текелија, С. (2011) Dissertatio ivridica de cavsa, et fine civitatis, Матица српска, Нови сад, 2011.
- Текелија, С. (1966) Описаније живота, Београд, Просвета, 1966.
- Васић: П. (1962) Живот и дело Анастаса Јовановића првог српског литографа, Београд 1962.
- Краут В. (1985) Историја српске графике од XV до XX века, Београд 1985.

PORTRAITS OF SAVA TEKELIJA AND HIS FAMILIES

The appearance of portrait painting in the 18th century represents an innovative thematic content in Serbian art. The portraits of the Popović-Tekelija family have a prominent place in the development of this painting theme in the era of Serbian Baroque painting. During the 18th century, Serbian art realized many new aesthetic, iconographic and stylistic art contents close to Western European art. In such circumstances, the church fought for the preservation of tradition and the Serbian Middle Ages, so as not to lead to a significant departure from orthodox spirituality. Portraits of the Tekelija family from the 18th century confirm the need for baroqueization and Europeanization of Serbian painting. These portraits are witnesses of a cultural moment, illustrating the process of formation of the Serbian bourgeois and aristocratic class. The most important figure in the gallery of portraits of the Tekelija family is Sava Tekelija, who is a paradigmatic figure in the general morphogenesis of the Serbian nation and Serbian culture. Today, several portraits of Sava Tekelija are known, which illustrate the aesthetic characterology of Serbian art of the period in which he lived.